

10. Το εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας "Άνω Εστία" μετά από τις εργασίες αποκατάστασης του εξωτερικού κελύφους.

11. Εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας "Άνω Εστία". Μακέτα της πρότασης επανάχρησης (ερευνητικό πρόγραμμα Α.Π.Θ.).

Ευάγγελος Π. Δημητριάδης, Πάνος Σταθακόπουλος, Πάνος Ασήμος

Η Έδεσσα, η περιοχή της και το πολιτιστικό δίκτυο πόλεων

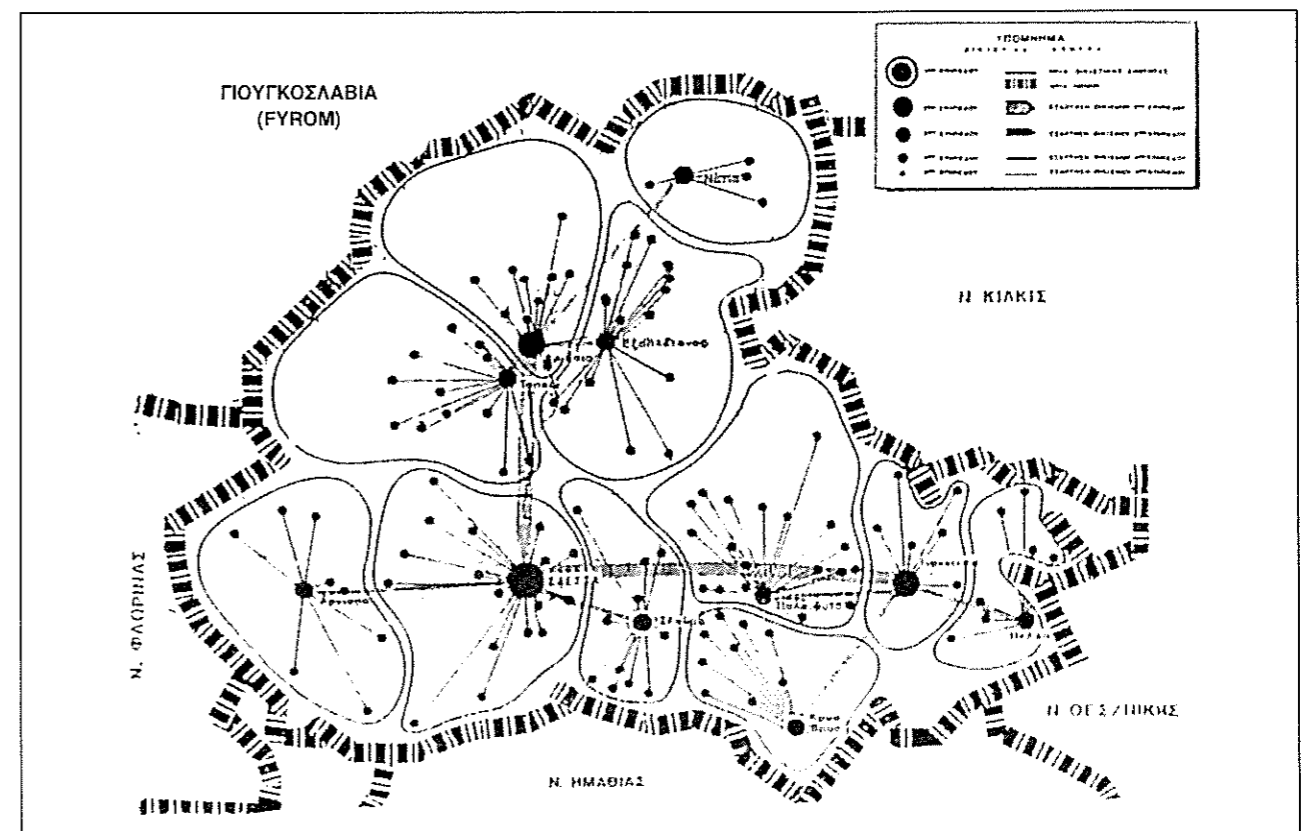
1. Τα χωροταξικά χαρακτηριστικά του νομού Πέλλας

1.1. Ανθρωπογενές περιβάλλον

Ο νομός Πέλλας καταλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα της κεντρικής Μακεδονίας (περιφέρεια) και έχει έκταση 2.509.000 στρέμματα. Συνορεύει με τους νομούς Κιλκίς, Θεσσαλονίκης, Ημαθίας, Κοζάνης, Φλώρινας και στο βόρειο τμήμα του με τη FYROM, που είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, γιατί το μήκος των συνόρων τους είναι αρκετά εκτεταμένο. Το γεγονός αυτό έχει άμεση επίδραση στον τρόπο ζωής των κατοίκων του (χάρτης 1).

Το φυσικό περιβάλλον του νομού είναι εξαιρετικά ποικιλόμορφο με ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά και κύριο γνώρισμα την παρουσία του υγρού στοιχείου (λίμνες Βεγορίτιδας, Άγρα και πολλοί ποταμοί). Το ανάγλυφο του εδάφους κατανέμεται σε πεδινές εκτάσεις (41%), σε ημιορεινές (14%) και σε ορεινές (45%). Η ορεινή ζώνη ανάμεσα στο Βέρμιο, τον Βόρα και το Πάικο είναι ενδιαφέρουσα, με οικοσυστήματα ιδιαίτερα εμπλουτισμένα, που συνθέτουν μια οικολογική ενότητα μεγάλης αξίας με δυνατότητες ανάπτυξης.

Ο νομός συνδέεται οδικά με όλα τα γειτονικά αστικά κέντρα και σιδηροδρομικά με τη Θεσσαλονίκη, που είναι η κυριότερη εξάρτησή

Χάρτης 1. Προτεινόμενη οικιστική ιεράρχηση νομού Πέλλας
Πηγή: ΥΧΟΠ, 1984

του, και η οποία, όπως και στην περίπτωση της γειτνίασης με τη FYROM, συμβάλλει στον τρόπο ανάπτυξης του νομού. Ο συνολικός πληθυσμός είναι 138.761 κάτ. (απογραφή 1991), δηλαδή το 5% της γεωγραφικής ενότητας της Μακεδονίας, με σαφή έντονη υπογεννητικότητα και ρυθμό αστικοποίησης, ο οποίος χαρακτηρίζεται από μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Ο πληθυσμός αυτός τα τελευταία χρόνια μόνο έχει αρχίσει να ελαττώνεται, ιδιαίτερα στα πεδινά τμήματα του νομού, όπου και συγκεντρώνεται το σύνολο σχεδόν των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Αντίθετα, στους ορεινούς οικισμούς το φαινόμενο αυτό είτε διατηρείται είτε αρχίζει να σταθεροποιείται.

Η σύνθεση κατά τομείς απασχόλησης παρουσιάζει συνεχή μεταβολή σε βάρος του πρωτογενή τομέα, με αντίστοιχη αύξηση των δυνατοτήτων του δευτερογενή και τριτογενή. Παρ' όλα αυτά, η βασική απασχόληση, ιδιαίτερα στα ορεινά τμήματα, βασίζεται στον πρωτογενή τομέα, που είναι αυτός ο οποίος τροφοδοτεί τις δραστηριότητες κυρίως του δευτερογενή, που συγκεντρώνεται στα πεδινά και αφορά τον τομέα της μεταποίησης.

Παρατηρείται μεγάλη υπεροχή των εργαζομένων για λογαριασμό τους, καθώς και υψηλό ποσοστό συμβοηθούτων μελών, κυρίως λόγω των εργασιών στον πρωτογενή τομέα. Αποτέλεσμα αυτού είναι η μεγάλη υπεροχή των γεωργών ως προς την κοινωνικο - επαγγελματική σύνθεση.

Τέλος, άλλο ένα στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για την πολιτιστική ταυτότητα του νομού είναι το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων του, το οποίο χαρακτηρίζεται χαμηλό, καθώς μόνο το 29% έχει επίπεδο εκπαίδευσης υψηλό (ανώτατο 6% και μέση εκπαίδευση 23%), ενώ περίπου τα 2/3 του πληθυσμού (63%) έχουν στοιχειώδη εκπαίδευση. Επίσης, το ποσοστό των αγραμμάτων είναι αρκετά υψηλό (8%) σε σχέση τόσο με τους υπόλοιπους νομούς της περιφέρειας, όσο και ως προς το σύνολο της Μακεδονίας.

Στη σημερινή του διοικητική διάρθρωση ο νομός αποτελείται από 3 επαρχίες που έχουν 6 δήμους, 77 κοινότητες και συνολικά 139 οικισμούς, ενώ η οικιστική δομή, βάσει της πιο

πρόσφατης κατάταξης των οικισμών¹, οργανώνεται σε 11 οικιστικές ενότητες με τη δημιουργία τεσσάρων επιπέδων οικισμών (βάσει του εξυπηρετούμενου πληθυσμού και της κατανομής της κοινωνικής υποδομής), που σε επίπεδο του νομού κατά κατηγορία είναι (βλ. σχ. χάρτη 1):

- ένας (1) οικισμός 2ου επιπέδου.
- δύο (2) οικισμοί 3ου επιπέδου.
- οχτώ (8) οικισμοί 4ου επιπέδου.
- εκατόν είκοσι επτά (127) οικισμοί 5ου επιπέδου.

Η αρχαία Έδεσσα (4ος αι. π.Χ.) οργανώνεται σε δύο διαφορετικά επίπεδα (κάτω πόλη - Ακρόπολη) ως ενιαίο σύνολο, περιτειχισμένη με ισχυρό τείχος². Η Έδεσσα (Βοδενά) κατακτιέται από τους Τούρκους (1389), οι οποίοι καταστρέφουν το τείχος. Ως διοικητική πρωτεύουσα του καζά Βοδενών βρίσκεται σε οικονομική ακμή χάρη στη βιοτεχνική και εμπορική δραστηριότητά της. Οι περιγραφές κατά τον 19ο αι. από περιηγητές, δίνουν έναν οικισμό με ομορφιά, πράσινο και με πολλά νερά. Αναφέρουν επίσης την παραγωγή των φρούτων, την ύπαρξη συντεχνιών και βιοτεχνικών εργαστηρίων επεξεργασίας μεταξιού, δερμάτων και μάλλινων υφασμάτων³.

1.2. Πολιτιστικό περιβάλλον. Καταγραφή πολιτιστικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων

Πηγές. Για την καταγραφή των πολιτιστικών υποδομών και των σχετικών δραστηριοτήτων που αυτές στεγάζουν, χρησιμοποιήθηκαν κύρια στοιχεία έρευνας που προήλθαν από το υλικό ερευνητικού προγράμματος σε εξέλιξη (1998) με τίτλο: «Η διερεύνηση της γεωγραφίας του πολιτισμού στη Μακεδονία», που εκπονείται από επιστημονική ομάδα του Τομέα Πολεοδομικού και Χωροταξικού Προγραμματισμού και Σχεδιασμού του Α.Π.Θ. της οποίας μέλη είναι οι εισηγητές. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκαν στατιστικά στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. που συμπληρώνουν την εικόνα, παρά τον αποσπασματικό χαρακτήρα τους. Τα στοιχεία που αποτέλεσαν το πρωτογενές υλικό είναι τα ακόλουθα:

- ερωτηματολόγια σχετικά με την υφιστάμενη κατάσταση (μονάδες και δυναμικότητα) των υποδομών ανά κατηγορία πολιτιστικών δραστηριοτήτων που συμπληρώθηκαν από την Ν.Ε.Α.Ε. νομού Πέλλας.

- στοιχεία καταγραφής κτιριακού δυναμικού της Ε.Σ.Υ.Ε.

- συγκεντρωτικοί κατάλογοι πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων για τον νομό από το ΥΠ.ΠΟ.

- στοιχεία καταγραφών από ανάλογες έρευνες για άλλες περιοχές της Μακεδονίας, καθώς και από τη μελέτη του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. (βλ. σχ. υποσ. 11).

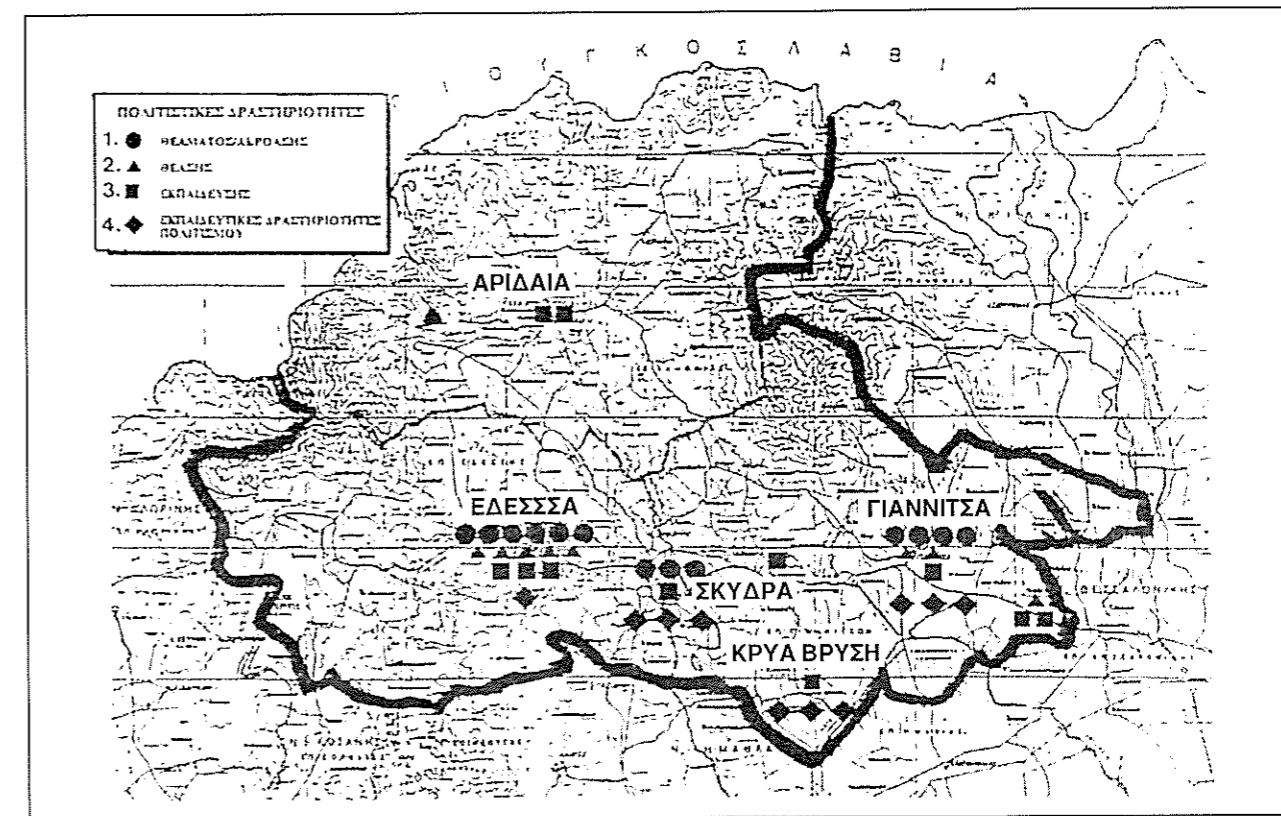
Η καταγραφή αυτού του πολιτιστικού δυναμικού μπορεί να θεωρηθεί ότι αποδίδει με πολύ μεγάλο βαθμό προσέγγισης την υφιστάμενη κατάσταση στον νομό σε χωρικό επίπεδο κατά κατηγορία πολιτιστικής λειτουργίας, όπως περιγράφεται στη συνέχεια.

Επειδή ο αριθμός των πολιτιστικών πόρων είναι τεράστιος, χρησιμοποιήθηκε η κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων

που προέκυψε με βάση συγκεκριμένη μεθοδολογία (βλ. παρακάτω). Έτσι προέκυψαν, κατά κατηγορία ορισμένοι δείκτες/μεγέθη που επέτρεψαν την αξιολόγηση της βαρύτητας και της έλξης την οποία ασκεί κάθε μία από αυτές τις δραστηριότητες, καθώς και την ιεραρχική τους κατάταξη. Η καταγραφή αφορά τις υποδομές τόσο για την κληρονομημένη κουλτούρα (αρχαιολογικοί χώροι, παραδοσιακοί οικισμοί, μνημεία) (βλ. χάρτη 2) όσο και τη σύγχρονη κουλτούρα όπως αυτή διαμορφώνεται μέσω των εκδηλώσεών της (μουσεία, θεάματα, εικαστικές τέχνες, εκπαίδευση) (βλ. χάρτη 3).

Μεθοδολογία καθορισμού της πολιτιστικής δραστηριότητας

Ως πολιτισμική/πολιτιστική δραστηριότητα ορίζουμε την κοινωνική δράση που παράγει πολιτιστικό προϊόν (π.χ. γεγονός, πληροφορία, θέαμα κτλ.) για συλλογική και δημόσια κατανάλωση (όχι ιδιωτική ή ατομική). Η πρακτική αυτή εγγράφεται στον αστικό χώρο και καταλαμβάνει μια δημόσια θέση μόνιμη ή προσω-

Χάρτης 2. Νομός Πέλλας: Γεωγραφική κατανομή εγκαταστάσεων πολιτιστικών δραστηριοτήτων: 1. Θεάματα/ακρόασης, 2. Θεάσης, 3. Εκπαίδευσης και 4. Εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων πολιτισμού. Πηγή: Επιτόπια Έρευνα Πολιτισμού, 1996. Χαρτογραφικό υπόβαθρο ΕΣΥΕ 1973.

ρινή⁴ (δηλ. χωροθέτηση).

Η κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων οφείλεται στην ατομική πρωτοβουλία του πολιτιστικού καταναλωτή και γίνεται με κριτήριο τη λειτουργική φύση τους ως ακολούθως:

α. **θέαμα/ακρόαση.** Ο πολιτιστικός καταναλωτής παρακολουθεί μια καλλιτεχνική παράσταση (θέατρα, κινηματογράφος, χώρος συναυλιών).

β. **θέαση.** Ο καταναλωτής έρχεται σε επαφή με σειρά καλλιτεχνικών έργων σε ειδικούς χώρους (μουσείο, γκαλερί, χώρος εικαστικών).

γ. **εκπαίδευση.** Ο καταναλωτής αντλεί πληροφορίες από γραπτές, προφορικές ή άλλες πηγές (βιβλιοθήκη, πνευματικό - πολυλειτουργικό κέντρο).

δ. **επίσκεψη.** Ο καταναλωτής μετακινείται σε ιστορικούς ή άλλους ενδιαφέροντες τόπους (αρχαιολογικός χώρος, μνημείο, παραδοσιακός οικισμός, ιστορικός τόπος).

ε. **συμμετοχή.** Ο καταναλωτής έχει τη δυνα-

τότητα ενεργού συμμετοχής στα δρώμενα, σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις (α ως δ) (τοπική γιορτή, φεστιβάλ).

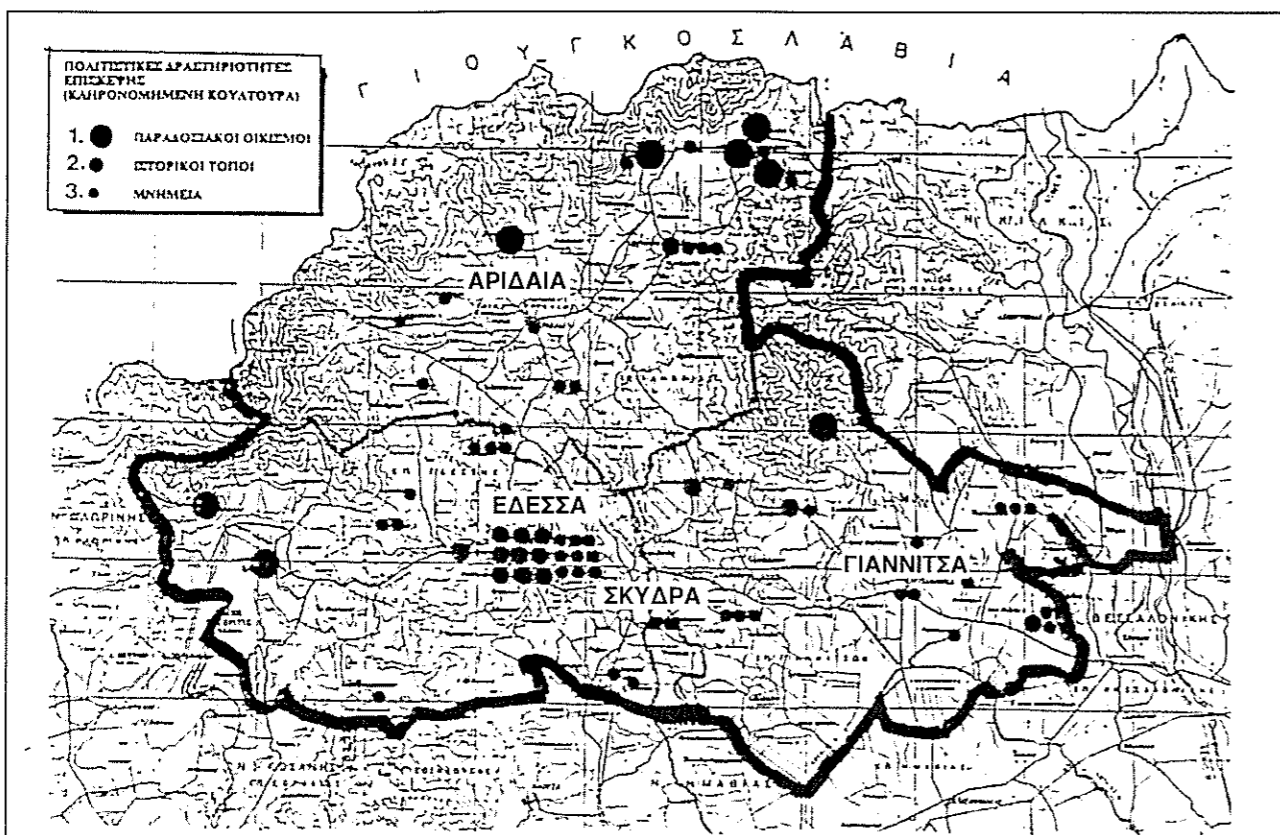
στ. **εκπαιδευτικές δραστηριότητες πολιτισμού** (ωδείο, σχολή χορού).

Ο αστικός χώρος υποδέχεται την πολιτιστική δραστηριότητα που αναφέραμε, γι' αυτό και είναι (ή όχι) εξοπολισμένος με την (συλλογική) πολιτιστική υποδομή του.

α. Πολιτιστικές δραστηριότητες θεάματος και ακρόασης

Αφορούν τις υποδομές του νομού σε αίθουσες θεάτρων και κινηματογράφων, καθώς και σε κάποιες άλλες αίθουσες (π.χ. ξενοδοχείων - δημόσιων κτιρίων κτλ.), διαμορφωμένες έτσι που να μπορούν να φιλοξενήσουν συναυλίες ή μουσικές εκδηλώσεις. Επίσης συμπεριλαμβάνονται τα οργανωμένα υπαίθρια αμφιθέατρα και οι θερινοί κινηματογράφοι (βλ. χάρτη 2).

Υπάρχουν στον νομό 3 θεατρικοί χώροι, 5 κινηματογραφικές μονάδες και αίθουσες σε

Χάρτης 3. Νομός Πέλλας: Γεωγραφική κατανομή πολιτιστικών δραστηριοτήτων επίσκεψης:

1. Παραδοσιακοί οικισμοί. 2. Ιστορικοί τόποι. 3. Μνημεία.

Πηγή: Επιτόπια Έρευνα Πολιτισμού, 1996. Χαρτογραφικό υπόβαθρο ΕΣΥΕ 1973.

κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους, κυρίως σε δημόσια κτίρια (π.χ. Νομαρχία, Δημαρχείο). Από τη γεωγραφική κατανομή των χώρων αυτών παρατηρούμε ότι συγκεντρώνονται στους 3 πληθυσμιακά μεγαλύτερους δήμους (Γιαννιτσαλάκια, Έδεσσα, Σκύδρα) και καλύπτουν τις ανάγκες του 38% του συνολικού πληθυσμού του νομού. Αξιοσημείωτη είναι η έλλειψη αυτών των χώρων σε μία ολόκληρη επαρχία του νομού (Αλμωπία), και σημαντικό το γεγονός ότι συγκεντρώνονται μόνο στην πεδινή περιοχή της ευρύτερης περιφέρειας της Έδεσσας.

β. Πολιτιστικές δραστηριότητες θέασης

Πρόκειται για τους χώρους των μουσείων, των πινακοθηκών (γκαλερί) και για αίθουσες που βρίσκονται σε κάποιον άλλο χώρο και είναι διαμορφωμένες ώστε να φιλοξενούν εκθέσεις εικαστικών τεχνών και εκδηλώσεις λογοτεχνικές (βλ. χάρτη 2).

Ως προς τα μουσεία παρατηρούμε ότι εμφανίζονται όλα τα κυρίαρχα είδη τους, αν και κατανέμονται μόνον σε 4 οικισμούς. Προέχουν βέβαια το Αρχαιολογικό Μουσείο της Πέλλας με σημαντικά ευρήματα των τοπικών ανασκαφών και κατά δεύτερο λόγο το Βυζαντινό Μουσείο της Έδεσσας που είναι ένα από τα τρία της πόλης (λαογραφικό και ιστορίας της πόλης τα υπόλοιπα). Σημαντικά είναι και τα λαογραφικά μουσεία των Γιαννιτσών, αλλά και της ορεινής κοινότητας Λουτρακίου στην επαρχία Αριδαίας.

Όσον αφορά τις πινακοθήκες υπάρχει μόνο μία, η Δημοτική Πινακοθήκη στα Γιαννιτσαλάκια που είναι καλά οργανωμένη, ενώ οι υπόλοιπες αίθουσες είναι 3 και εμφανίζονται κυρίως στην Έδεσσα, όπου βρίσκονται τα βασικά δημόσια κτίρια, αλλά και στην ορεινή κοινότητα Αρχάγγελου στις εγκαταστάσεις της αντίστοιχης φημισμένης μονής.

γ. Πολιτιστικές δραστηριότητες εκπαίδευσης

Είναι οι βιβλιοθήκες (εκτός των σχολικών) και τα πολυλειτουργικά/πνευματικά κέντρα που έχουν τη δυνατότητα συνεχούς και αυτόνομης λειτουργίας και στεγάζονται σε ανεξάρτητους χώρους ως προς τα δημοτικά και κοι-

νοτικά καταστήματα (βλ. χάρτη 2).

Οι βιβλιοθήκες είναι κυρίως δημοτικές και κοινοτικές. Οι καλύτερα οργανωμένες μονάδες είναι 4 και κατανέμονται σε 3 οικισμούς. Στην Έδεσσα υπάρχουν 2, και μία από αυτές είναι δημόσια. Οι άλλες βρίσκονται στην Πέλλα και στην κοινότητα Τριφυλλίου. Όλες αφορούν τις πεδινές περιοχές. Υπάρχει παντελής έλλειψη στα ορεινά χωριά και καλύπτουν τις ανάγκες μόνο του 15% του πληθυσμού.

Ως προς τα πνευματικά κέντρα, αυτά που σημειώνουμε βρίσκονται στους 6 κυριότερους δήμους (Γιαννιτσαλάκια, Έδεσσα, Σκύδρα, Κρούα Βρύση, Πέλλα και Αριδαία) και αντιστοιχούν στις ανάγκες του μισού περίπου πληθυσμού του νομού (47%). Αναφέρουμε όμως χαρακτηριστικά την ύπαρξη τέτοιων χώρων σε ορεινές κοινότητες (π.χ. Αρχάγγελος), που λόγω έλλειψης δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων υπάρχουν μόνον ως χώροι, χωρίς να χρησιμοποιούνται (βλ. χάρτη 2).

δ. Πολιτιστικές δραστηριότητες επίσκεψης

Αποτελούν την έκφραση της κληρονομημένης κουλτούρας και πρόκειται για τους χαρακτηρισμένους ιστορικούς τόπους και παραδοσιακούς οικισμούς, καθώς και τα κάθε λογής μνημεία (βλ. χάρτη 3).

Οι χαρακτηρισμένοι από το ΥΠ.Π.Ο. ιστορικοί τόποι του Νομού αφορούν 15 τοποθεσίες και κατανέμονται σε 7 οικισμούς σε όλη την έκταση του νομού. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της Έδεσσας στην οποία ανήκουν οι 9 από τις τοποθεσίες αυτές και αφορούν 4 αρχαιολογικούς χώρους, 4 τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και ένα παραδοσιακό οικιστικό σύνολο (συνοικία Βαρόσι). Όλοι οι υπόλοιποι τόποι αφορούν κηρυγμένους αρχαιολογικούς χώρους και αντιστοιχούν κυρίως σε πεδινούς οικισμούς της επαρχίας Γιαννιτσών.

Σε αντίθεση με αυτήν τη χωρική κατανομή, όσον αφορά τους κηρυγμένους παραδοσιακούς οικισμούς του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., παρατηρούμε ότι το παραδοσιακό περιβάλλον διασώζεται κυρίως στις ορεινές ή απομονωμένες περιοχές (Αριδαία, Καϊμακτσαλάν), όπου υπάρχουν ακόμα οικιστικά σύνολα που διατηρούν ακέραιο τον χαρακτήρα τους. Από τους 8 οικι-

σμούς που υπάρχουν στον νομό, οι 5 βρίσκονται στην ορεινή επαρχία της Αλμωπίας, οι 2 στα ορεινά της Έδεσσας και 1 στα ορεινά των Γιαννιτσών, κατοικούνται δε στο σύνολό τους από 3.856 κατοίκους, δηλ. το 3% του πληθυσμού.

Στον νομό υπάρχει μεγάλος αριθμός μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. Οι σπουδαιότεροι από τους τελευταίους βρίσκονται στις επαρχίες Γιαννιτσών (Πέλλα) και Έδεσσας (Λόγγος - Μαργαρίτα), ενώ τα χαρακτηρισμένα μνημεία κατανέμονται και στις 3 επαρχίες και αφορούν κυρίως παλαιοχριστιανικά, βυζαντινά, μεταβυζαντινά ευρήματα και λιγότερο χώρους από νεότερες περιόδους που συνήθως είναι τζαμιά από την εποχή της Τουρκοκρατίας.

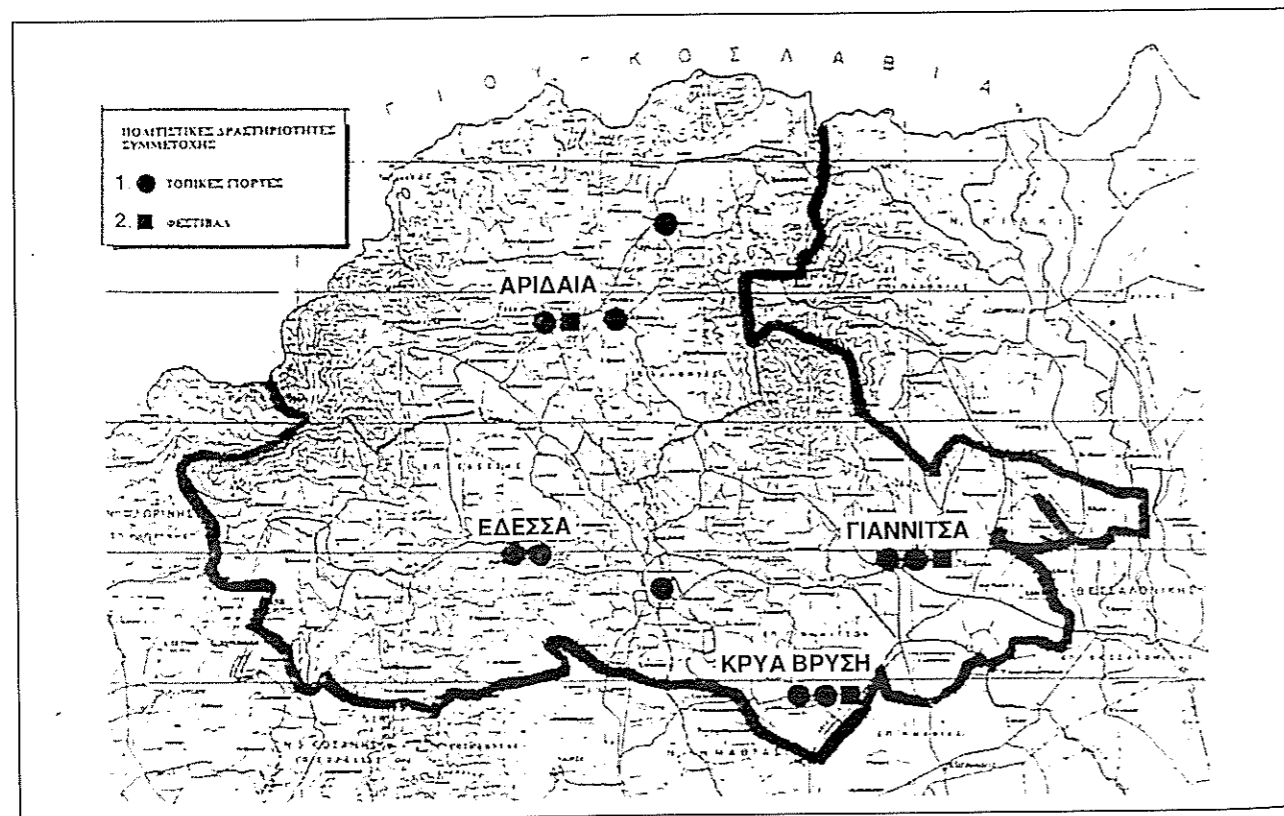
Στην επαρχία Εδέσσης υπάρχει το 40% αυτών των μνημείων που αφορούν κυρίως τη μεταβυζαντινή περίοδο και βρίσκονται κατά κύριο λόγο σε πεδινές περιοχές, το 33% βρίσκεται στην επαρχία Γιαννιτσών όπου και πάλι υπερέρχουν τα μεταβυζαντινά ευρήματα, ενώ το

υπόλοιπο 27% του συνόλου των μνημείων βρίσκεται στην επαρχία Αλμωπίας σε ορεινά τμήματα και αφορά παλαιοχριστιανικά και μεταβυζαντινά ευρήματα. Στο σύνολο των μνημείων το 50% αφορά τα μεταβυζαντινά, το 27% τα παλαιοχριστιανικά, το 15% τα βυζαντινά και μόλις 8% τα νεότερα.

ε. Πολιτιστικές δραστηριότητες συμμετοχής

Αφορούν τις εκδηλώσεις που συντηρούνται από το ζωντανό και δυναμικό λαϊκό πολιτισμό και συνδέονται με παραδοσιακές και λαογραφικές εκδηλώσεις, θρησκευτικές γιορτές και τοπικά ήθη και έθιμα. Εξετάζονται με βάση τη χρονική διάρκειά τους και πρόκειται για εκδηλώσεις που διαρκούν τουλάχιστον 3 ημέρες και γίνονται κάθε χρόνο. Διαιρούνται σε τοπικές γιορτές και σε φεστιβάλ υπερτοπικής ακτινοβολίας (βλ. χάρτη 4).

Οι πρώτες διεξάγονται σε 7 οικισμούς, και φαίνεται ότι υπερέρχουν πάλι οι οικισμοί που συνδέονται με την παράδοση και τον ορεινό χώρο (3 οικισμοί στην Αλμωπία) και όχι οι οι-

Χάρτης 4. Νομός Πέλλας: Γεωγραφική κατανομή πολιτιστικών δραστηριοτήτων συμμετοχής:
1. Τοπικές γιορτές, 2. Φεστιβάλ.

Πηγή: Επιτομία Έρευνα Πολιτισμού, 1996. Χαρτογραφικό υπόβαθρο ΕΣΥΕ 1973.

κισμοί του πεδινού τμήματος της Έδεσσας και των Γιαννιτσών. Μόνο στους μεγάλους δήμους υπάρχουν τέτοιες εκδηλώσεις.

Αντίθετα, στον νομό διεξάγονται και 3 φεστιβάλ, ένα στην Αριδαία φολκλορικού χαρακτήρα και δύο μεγάλες αγροτικές εκθέσεις στο πεδινό τμήμα (Κρύα Βρύση, Γιαννιτσά).

στ. Εκπαιδευτικές δραστηριότητες πολιτισμού

Πρόκειται για τα ωδεία και τις οργανωμένες σχολές χορού εκτός αυτών που λειτουργούν στους κατά τόπους πολιτιστικούς συλλόγους. Η πρώτη κατηγορία εμφανίζεται μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα του νομού ιδιαίτερα στο πεδινό τμήμα του, όπου υπάρχουν 5 τέτοιες μονάδες. Εκτός από μια περίπτωση είναι δημοτικά και καλύπτουν τις ανάγκες του 42% του πληθυσμού. Και η δεύτερη κατηγορία εμφανίζεται στους ίδιους οικισμούς, οι μονάδες όμως είναι λιγότερες (3) και κυριαρχούν πάλι οι δημοτικές σχολές (βλ. χάρτη 2).

Συμπεράσματα για το πολιτιστικό περιβάλλον

Όπως προκύπτει από την προηγούμενη ανάλυση, το πολιτιστικό περιβάλλον στον νομό Πέλλας φαίνεται αρκετά ανεπτυγμένο και ποικιλόμορφο, αποτελεί κύριο γνώρισμα του νομού και παράλληλα δείχνει να λειτουργεί συμπληρωματικά με το φυσικό περιβάλλον. Ο νομός, με βάση μια άτυπη κατάταξη του πολιτιστικού του δυναμικού, τοποθετείται αρκετά ψηλά σε σχέση με τους υπόλοιπους της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, καταλαμβάνοντας την τρίτη θέση μεταξύ 7 νομών (προηγούνται οι νομοί Θεσσαλονίκης και Ημαθίας).

Ειδικότερα, σημειώνουμε ορισμένες παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη χωρική κατανομή των πολιτιστικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων του νομού, από όπου προκύπτει η πολιτιστική του εικόνα (βλ. χάρτες 2, 3, 4). Αυτές είναι:

- Η γεωγραφική ιδιαιτερότητα του νομού να συνδυάζει πεδινές και ορεινές εκτάσεις έχει άμεσα αποτελέσματα στη χωρική κατανομή του πολιτιστικού δυναμικού. Όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς, στα ορεινά τμήματα του νομού,

που διατηρούν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, προβάλλεται μόνο η κληρονομημένη κουλτούρα, ενώ στα πεδινά, που χαρακτηρίζονται από γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης, εμφανίζεται κατά κόρον η σύγχρονη κουλτούρα και οι διάφορες εκφράσεις - δραστηριότητές της. Εμφανίζεται δηλ. μια πολιτιστική διχοτομία σε περιφερειακή κλίμακα. Αυτό έχει να κάνει τόσο με τον διαφορετικό τρόπο ζωής μεταξύ των δύο περιοχών, όσο και με τη διαφορά στην κοινωνικοοικονομική πραγματικότητά τους.

- Αποτέλεσμα της προηγούμενης επισήμανσης είναι η ανάπτυξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στα μεγάλα πεδινά αστικά κέντρα κατά μήκος ενός άξονα παραγωγής πολιτισμού που δημιουργείται μεταξύ των δύο πόλεων: Έδεσσας - Πέλλας και με συνέχεια προς Θεσσαλονίκη. Ενδιάμεσα εμφανίζονται τα άλλα αναπτυσσόμενα κέντρα (Γιαννιτσά - Κρύα Βρύση - Σκύδρα). Ο πολιτιστικός αυτός άξονας, θεωρητικά, ακολουθεί τον πρωτεύοντα οδικό άξονα που είναι η εθνική οδός Θεσσαλονίκης - Έδεσσας. Φαίνεται καθαρά ότι η δυσκολία πρόσβασης στο βόρειο ορεινό τμήμα του νομού έχει δυσμενέστατη επίδραση στην ανάπτυξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στην επαρχία Αλμωπίας.

- Το παραδοσιακό περιβάλλον διατηρείται στο βόρειο εσωτερικό τμήμα του νομού, όπου υπάρχουν οικισμοί (και μη κηρυγμένοι παραδοσιακοί) που είναι χωροθετημένοι σ' ένα εξαιρετικά ποικίλο και ενδιαφέρον φυσικό περιβάλλον με το οποίο έχουν δημιουργήσει ενιαία αισθητικά σύνολα. Οι οικισμοί αυτοί πρέπει να τύχουν ιδιαίτερης προσοχής, αφού μπορούν να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στην ανάπτυξη του πεδινού τμήματος και να αποτελέσουν κέντρα ποιοτικής παρέμβασης σε ζώνες του νομού που υποβαθμίζονται ταχύτατα. Σημειώνουμε την επιτακτική ανάγκη βελτίωσης των οδικών προσβάσεων, καθώς και το δημογραφικό πρόβλημα αυτών των οικισμών, αφού από τους 8 παραδοσιακούς οικισμούς μόνον οι 2 έχουν περισσότερους από 500 κατοίκους, ενώ ένας από αυτούς είναι ήδη ερημωμένος.

- Η ανάπτυξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων χαρακτηρίζεται από έλλειψη ιδιωτικής πρωτοβουλίας και δημόσιων επιχορηγήσεων

και όλα δείχνουν να λειτουργούν μόνο μέσω της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ιδιαίτερα στους μεγάλους δήμους, γιατί στις μικρότερες κοινότητες τα πάντα εξαρτώνται από την ύπαρξη τοπικών πολιτιστικών συλλόγων και από το πόσο αυτοί δραστηριοποιούνται, και μάλιστα σε όχι μόνιμη βάση αλλά μόνον εποχιακά.

- Ο νομός χαρακτηρίζεται από μια πολυμορφία πόρων που κάνει δυνατή την ανάπτυξη πολλαπλών δραστηριοτήτων στους τομείς περιήγησης, ιστορίας, αναψυχής, αρχαιολογίας, τουρισμού κτλ., όπου έχουν συντελεστεί σημαντικές έρευνες και εργασίες, χωρίς όμως να έχει προωθηθεί, προς το παρόν συγκροτημένη προσπάθεια ανάδειξης και αξιοποίησής τους.

2. Γενικό και τοπικό πλαίσιο προγραμματισμού του πολιτισμού

Γενικό πλαίσιο

2.1. Οι πολιτιστικές προοπτικές της περιφερειοποίησης και το πρόγραμμα «Καποδίστριας»

Σύμφωνα με τις διατάξεις που θεσμοθέτησαν ο νόμος 1622/1986⁵, καθώς και ο νόμος 1832/1989⁶, η περιφερειακή οργάνωση της χώρας απαρτίζεται από 13 περιφερειακές διοικήσεις που αποτελούν κρατικές βαθμίδες δημοκρατικού προγραμματισμού και συντονισμού, στο πλαίσιο της εξειδίκευσης των εθνικών στόχων και των περιφερειακών ιδιομορφιών και ιδιαιτεροτήτων⁷. Δηλαδή, αυτές οι περιφερειακές διοικήσεις αποτελούν τους γεωγραφικούς χώρους επικοινωνίας, διαλόγου και πολιτικής απόφασης για την τοπική αυτοδιοίκηση σχετικά με τα αναπτυξιακά θέματα.

Η εκπροσώπηση δύο «διαφορετικών» κρατικών εξουσιών (τοπική αυτοδιοίκηση - κρατική διοίκηση) σ' ένα περιφερειακό όργανο ανωτάτου επιπέδου είναι αποφασιστικής σημασίας για την αναπτυξιακή πορεία των περιφερειών (π.χ. δημιουργία περιφερειακής συνείδησης, κοινωνικής συναίνεσης ή κοινωνικού ελέγχου στις αποφάσεις, κατανομή πιστώσεων του προγράμματος δημόσιων επενδύσεων κτλ.). Παράλληλα, όμως, και κυρίως εξαιτίας της μακράς περιόδου συγκεντρωτισμού της διοίκησης, παρουσιάζονται σημαντικές αδυναμίες και ελλείψεις που δεν θα τις αναπτύξουμε πε-

ρισσότερο (π.χ. αρμοδιότητες περιφερειακού συμβούλου, δομή γενικών γραμματειών περιφερειών κτλ.).

Στα πλαίσια του προγράμματος «Καποδίστριας», που εντός των ημερών γίνεται νόμος του Κράτους, προωθούνται συνενώσεις δήμων ή κοινοτήτων σε επιμέρους ενότητες με σκοπό τον καλύτερο προγραμματισμό ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας. Δημιουργείται έτσι μια σειρά από θέματα που χρειάζονται προσεκτική αντιμετώπιση, ενόψει της αλλαγής του θεσμικού πλαισίου σε διοικητικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Είναι ανάγκη να κατανοήσουμε ότι η αποκέντρωση προς οργανισμούς τοπικής και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και η αποκέντρωση με περιφερειοποίηση γίνονται ενάντια στο συγκεντρωτικό κράτος που δημιούργησε την πόλωση του ελληνικού χώρου. Η περιφερειοποίηση είναι δηλαδή προϊόν πολιτικής βούλησης, αλλά και λαϊκών διεκδικήσεων. Οι περιφέρειες υπήρχαν πριν από την έκφραση οποιασδήποτε κυβερνητικής βούλησης με βάση τη γεωγραφία, την ιστορία, τη μορφολογική ποικιλία χώρων και πολιτιστικών παραδόσεων, τα ήθη και έθιμα, τις γλωσσικές ιδιομορφίες και τα κοινά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα.

Οι ανθρωπογεωγραφικές αυτές ενότητες, όπως δημιουργήθηκαν ιστορικά, αναπαράγουν την εθνική ταυτότητα, δημιουργούν την περιφερειακή ιδιαιτερότητα στο πλαίσιο του συντακτικού κράτους. Ο σεβασμός και η προσοχή στη σωστή οργάνωση αυτών των περιφερειών συμβάλλουν και στη συνοχή του Κράτους που πρέπει να στοχεύει στην εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων και όχι των περιφερειακών πολιτιστικών και άλλων ιδιομορφιών⁸.

Η ευρωπαϊκή αλλά και η πρόσφατη ελληνική εμπειρία δείχνουν ότι η περιφερειακή οργάνωση καθορίζεται από το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο και την πολιτική απόφαση (βούληση) του κράτους, που πρέπει να στηρίξει την περιφερειακή ολοκλήρωση με πόρους, αρμοδιότητες, μηχανισμούς στήριξης κ.τ.λ.⁹

Στο ευρύτερο αυτό περιφερειακό πλαίσιο πρέπει να ενταχτεί οργανικά και το επιμέρους πρόγραμμα «Καποδίστριας» για να υπάρχει φυσική συνέχεια. Μια σειρά κριτηρίων, στη μι-

κρότερη αυτή γεωγραφική κλίμακα για την ενοποίηση των δήμων και κοινοτήτων, θα μπορούσαν αν είναι τα εξής¹⁰:

α. οικολογικό - γαιομορφολογικό (ή ιστορικών γεωγραφικών συνόρων), έτσι ώστε η νέα ανθρωπογεωγραφική μονάδα συνένωσης να αποτελεί και μικρότερη πολιτισμική ενότητα (π.χ. οικισμοί εντός λεκάνης απορροής, σε οροπέδια κ.τ.λ.).

β. οικονομικό, με την έννοια της παραδοσιακής εξυπηρέτησης των κατοίκων από τοπικά αστικά κέντρα ή μικρότερα κεφαλοχώρια.

γ. πληθυσμιακό, με την έννοια της συγκέντρωσης πληθυσμού για προοπτικές τοπικής ανάπτυξης.

δ. συγκοινωνιακό, με την έννοια εξυπηρέτησης με υπάρχοντα δίκτυα (οδικά, σιδηροδρομικά, αεροπορικά κ.τ.λ.).

Τέλος, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα να υπάρχει η δυνατότητα αναπροσαρμογής και τυχόν διόρθωσης του όλου συστήματος.

2.2. Το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων (Ε.Π.Δ.Π.) του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠ.Π.Ο.) και η Έδεσσα

Η τάση δημιουργίας δικτύων (πόλεων, πολιτιστικών κέντρων, οργανισμών κ.τ.λ.) αποτελεί μια σύγχρονη μορφή συνεργασίας σε ευρωπαϊκό και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ανάγκη αυτή προέκυψε εντονότερα ύστερα από τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν με την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), την καλλιέργεια της ευρωπαϊκής ιδέας και τη θεσμική καθιέρωση της Ευρώπης των Περιφερειών. Και η περιφερειοποίηση της ελληνικής επικράτειας (βλ. παραπάνω) προφανώς πρέπει να υπακούει στα ισχύοντα στην Ε.Ε. Στο πλαίσιο των νέων περιφερειών τα δίκτυα προσφέρουν δυνατότητες συνεργασίας, ανταλλαγής απόψεων στον τομέα όχι μόνον του πολιτισμού, αλλά και της τεχνολογίας των τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών κ.ο.κ. Έτσι, μέσω και των δικτύων εξομαλύνονται οι περιφερειακές ανισότητες, ενώ ενισχύονται και προβάλλονται οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες¹¹.

Το ΥΠ.Π.Ο., λαμβάνοντας υπόψη την ελληνική πραγματικότητα αλλά και την ευρωπαϊκή

και διεθνή συγκυρία, πρότεινε (1994) τη δημιουργία ενός Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων (Ε.Π.Δ.Π.) με το οποίο φιλοδοξούσε να δημιουργήσει έναν βιώσιμο πολιτιστικό θεσμό διεθνούς εμβέλειας. Ουσιαστικά το Ε.Π.Δ.Π. θα συνδέει έναν ικανοποιητικό αριθμό πόλεων (συμπεριλαμβανομένης της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης) που ιστορικά και γεωγραφικά καλύπτουν το σύνολο του ελληνικού χώρου.

Οι πολιτιστικοί αυτοί πόλοι συνδέονται σ' ένα πλέγμα πολιτιστικών σχέσεων που σκοπό έχουν την ανάπτυξη των περιφερειών. Οι πόλοι διαφοροποιούνται σε δύο κατηγορίες:

α. κέντρα πολιτιστικής δημιουργίας. Στις πόλεις αυτές θα δημιουργηθούν πολιτιστικοί θεσμοί κύρους που θα καλύπτουν το σύνολο της καλλιτεχνικής δημιουργίας, δηλ. μουσική, θέατρο, χορό, κινηματογράφο, εικαστικές τέχνες, λογοτεχνία, αρχιτεκτονική, λαϊκό πολιτισμό, τηλεόραση, φωτογραφία και γραφικές τέχνες. Η υπάρχουσα πολιτιστική παράδοση της Έδεσσας οδηγεί ενδεχομένως στην αρχιτεκτονική (Βαρόσι), τον λαϊκό πολιτισμό κ.τ.λ. Με βάση τις εγχώριες πολιτιστικές δραστηριότητες, η πόλη μπορεί να προγραμματίσει/σχεδιάζει εκδηλώσεις και να διαχέει την πληροφορία μέσω του κεντρικού φορέα συντονισμού σε άλλες πόλεις που συμμετέχουν στο δίκτυο. Οι πόλεις - κέντρα πολιτιστικής δημιουργίας πρωτοστατούν σε μια ευρεία πολιτιστική παρέμβαση στην περιφέρεια.

β. κέντρα πολιτιστικής επικοινωνίας. Στους οικισμούς αυτούς θα δημιουργείται διάχυση του πολιτιστικού αγαθού ή προϊόντος μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας (π.χ. τράπεζα δεδομένων της πολιτιστικής κίνησης σε πανεθνική κλίμακα, βιντεοθήκη, κέντρο πολιτιστικής επικοινωνίας). Αυτοί οι οικισμοί θα συνδέονται μ' ένα ηλεκτρονικό δίκτυο που θα ενημερώνει σχετικά με την πολιτιστική ζωή της χώρας.

Πολιτικός στόχος του Υπουργείου ήταν να συμπεριλάβει στο δίκτυο όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό πόλεων, για να μπορέσουν να αναπτύξουν πολιτιστική δραστηριότητα. Στα πλαίσια αυτά και η Έδεσσα, με την πλούσια τοπική πολιτιστική ιστορία της, μπορεί να συ-

νεισφέρει στην πολιτιστική αναγέννηση της χώρας. Παράλληλα, οποιοσδήποτε τοπικός οργανισμός μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ή Ν.Π.Ι.Δ. θα μπορούσε με κατάλληλη προετοιμασία (π.χ. εξειδικευμένο προσωπικό και δομή κτλ.) να αποτελέσει το τοπικό συντονιστικό όργανο του δικτύου. Επαφή του φορέα αυτού με την τοπική κοινωνία, επιμελητήρια παραγωγικών τάξεων, πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα κ.τ.λ. θεωρείται σημαντικός θετικός παράγοντας.

Η επιλογή των κέντρων πολιτιστικής λειτουργίας από το ΥΠ.Π.Ο. θα γίνει με βάση συνδυασμό κριτηρίων όπως π.χ. γεωγραφική ισοκατανομή, γεωπολιτική σημασία (παραμεθόριες περιοχές κ.τ.λ.), δημογραφικά, κοινωνικοοικονομικά κ.τ.λ. χαρακτηριστικά, ιστορική φυσιογνωμία της πόλης, υφιστάμενη κτιριακή πολιτιστική και εκπαιδευτική υποδομή, ευαισθητοποίηση του πληθυσμού της πόλης και οικονομική υποστήριξη του θεσμού, προοπτικές αύξησης των κτιριακών υποδομών κ.τ.λ.

Τοπικό πλαίσιο

2.3. Ο πολιτιστικός ρόλος της Έδεσσας στην περιφέρειά της. Προοπτικές.

Με την κατάσταση που διαμορφώνεται στον χώρο του πολιτισμού βλ. § 1.2 στο ευρύτερο περιφερειακό της πλαίσιο, η Έδεσσα πρέπει να προσπαθήσει ν' αναπτυχθεί και να διαδραματίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο της ως πρωτεύουσας του νομού¹². Το ζήτημα είναι κατά πόσο μπορεί να διαδραματίσει αυτόν τον ρόλο. Όπως προκύπτει από την ανάλυση του πολιτιστικού χάρτη του νομού Πέλλας, η θέση της είναι επισφαλής. Αναφέρουμε μερικούς από τους περιφερειακούς παράγοντες που συντελούν σ' αυτό:

- η μικρή απόστασή της από τη Θεσσαλονίκη και η πολύ καλή συγκοινωνιακή σύνδεση την καθιστούν άμεσα εξαρτημένη από αυτήν. Έτσι, οι κάτοικοί της είναι σε θέση να ικανοποιούν τις ανάγκες τους, ειδικά στον τομέα θεαμάτων/ακρόασης από το μεγάλο αστικό κέντρο, εκμηδενίζοντας την ανάγκη λειτουργίας των δραστηριοτήτων στην πόλη τους.

- ό,τι έχει να προσφέρει η Έδεσσα στους υπόλοιπους τομείς, το προσφέρουν ήδη στους

κατοίκους τους και τα υπόλοιπα αστικά κέντρα που αναπτύσσονται στα πεδινά, μειώνοντας έτσι την ακτίνα επιρροής της. Η μόνη περιοχή που μπορεί να καλύπτει ουσιαστικά η Έδεσσα είναι η επαρχία της που αντιστοιχεί μόνο στο 30% του συνολικού πληθυσμού. Παράλληλα, λόγω της δυσκολίας πρόσβασης από την Έδεσσα προς την επαρχία Αλμωπίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εξυπηρετεί επαρκώς αυτή την περιοχή που πραγματικά το έχει ανάγκη.

Προοπτικές: Παρά την εξέχουσα γεωγραφική της θέση με το πλούσιο και υγρό φυσικό της τοπίο, τη λαογραφική της παράδοση που θεωρείται σημαντική, αλλά και τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν από τον Δήμο τα τελευταία χρόνια στον τομέα των σύγχρονων υποδομών, πολιτιστικών και μη, η πόλη δεν ανταποκρίνεται στο πολιτιστικό επίπεδο που διέθετε παλιότερα. Αντί να λειτουργεί ως το ενισχυμένο κέντρο του νομού, όπως προβλέπεται από την πρόταση του Υ.Χ.Ο.Π. 1984, για την ιεραρχία των οικισμών (ειδικά στον τομέα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων), η Έδεσσα λειτουργεί πλέον ως ισοδύναμο κέντρο με τις άλλες πόλεις του θεωρητικού πολιτιστικού άξονα του νομού (του άξονα Πέλλας - Έδεσσας).

Προέχει λοιπόν η ανάκαμψη της πόλης και η ανάδειξή της σε νομαρχιακό αλλά και περιφερειακό κέντρο πολιτισμού και προστασίας της φύσης, και μερικές ενέργειες που μπορούν ενδεικτικά να συμβάλουν προς την κατεύθυνση αυτή είναι (βλ. διάγραμμα παρακάτω):

- η βελτίωση των συγκοινωνιακών υποδομών για την αμεσότερη πρόσβαση προς την επαρχία Αλμωπίας, και ιδιαίτερα προς τις ορεινές κοινότητες, ώστε αυτές να μπορούν να απολαμβάνουν τα παραγόμενα στην Έδεσσα πολιτιστικά αγαθά.

- η αξιοποίηση τόσο των ορεινών περιοχών Καϊμακτσαλάν - Πάικου, όσο και αυτών των παραδοσιακών οικισμών που μπορούν, όπου υπάρχει ανθρώπινο δυναμικό, να αναβιώνουν με τη μορφή συγκροτημένων εγκαταστάσεων οικοτουρισμού¹³. Η παρουσία αυξημένου ρεύματος, έστω και διερχόμενου, θα συμβάλει στην περαιτέρω βελτίωση των υποδομών και

στην αύξηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

- η προστασία και ανάδειξη του αρχαιολογικού μνημειακού αποθέματος αποτελεί επιλογή πρωταρχικής σημασίας. Το σημαντικότερο πρόβλημα της περιοχής είναι ότι δεν έχει αναδείξει την τοπική πολιτιστική κληρονομιά μέσα από μεθόδους κατανοητές στον απλό επισκέπτη - τουρίστα. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει σε συνθετικές δράσεις για τη μεγέθυνση του επιδιωκόμενου αποτελέσματος που μπορεί να βρει εφαρμογή και στη δημιουργία του πολιτιστικού άξονα Πέλλας - Έδεσσας με συγκεκριμένη πλέον ταυτότητα, και όχι όπως είναι στη σημερινή του μορφή.

- η ανάδειξη του νεότερου οικιστικού και μνημειακού αποθέματος που διαθέτει η πόλη ως αποτέλεσμα της μεγάλης πολιτιστικής και οικονομικής της ακμής στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αι. Δείγματα αυτού του αποθέ-

ματος είναι τα εξαιρετικά ενδιαφέροντα βιομηχανικά κτίρια και τα διατηρητέα, καθώς και ολόκληρη η διατηρητέα συνοικία Βαρόσι και άλλα κτίσματα στην περιοχή των καταρρακτών, τα οποία αποτελούν δείγματα μιας καταπληκτικής ποιότητας φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η εξειδίκευση του ρόλου αυτών των κτισμάτων και οικιστικών συνόλων στο πλαίσιο ενός ευρύτερου χωροταξικού πολιτιστικού προγραμματισμού - σχεδιασμού είναι απαραίτητη. Ήδη έχουν εκπονηθεί και πραγματοποιούνται σχετικά προγράμματα αξιοποίησης των συνόλων αυτών (βλ. σχ. ανακοινώσεις του Συμποσίου). Η ενίσχυση της ελκτικότητας αυτών των συνόλων με δράσεις προβολής της πολιτιστικής τους ταυτότητας - τουρισμού - αναψυχής θα πρέπει να εντατικοποιηθεί, όπου η προσπάθεια αυτή βρίσκεται σε εξέλιξη.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ

1.	ΑΝΑΚΑΜΨΗ	{	ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΠΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ
2.	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ	{	ΠΡΟΣ ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΛΜΩΠΙΑΣ
3.	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ	{	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ (οικοτουρισμός) ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
4.	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ & ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΑΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ	{	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΑΞΟΝΑ ΕΔΕΣΣΑΣ - ΠΕΛΛΑΣ
5.	ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ /ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΕΛΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	{	ΠΑΛΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΣΥΝΟΙΚΙΑ «ΒΑΡΟΣΙ»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Υ.Χ.Ο.Π. Νομός Πέλλης. Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης. Διεύθυνση Χωροταξίας, Αθήνα 1984.
2. Χ. Ζαρκάδα - Πιστιόλη, «Το Βαρόσι της Έδεσσας», *Αρχαιολογία* 26 (1988), σσ. 45-53.
3. Κ.Γ. Σταλίδης, *Οι συντεχνίες και τα επαγγέλματα στην Έδεσσα την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Έδεσσα 1974.
4. P. Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge and Kegan Paul, London 1984. Επίσης βλ. J. Goody, «Culture and its boundaries: An European view», *Social Anthropology* 1 / 1A (1993), pp. 9-32.
5. Βλ. σχ. ΦΕΚ, Α', 92/14.7.1986.
6. Βλ. σχ. ΦΕΚ, Α', 54/17.2.1989.
7. Βλ. σχ. Δ. Καλόφωνος, «Η περιφερειακή διοίκηση, ένας νέος θεσμός με ελλείψεις αλλά και σημαντικές

“προοπτικές”», *Τεχνικά Χρονικά*, Α, τόμ. 10/τεύχ. 3 (1990), σσ. 176-197.

8. F. Mitterand, *La palle et le grain*, Paris 1975.

9. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, *Μελέτη για τους σκοπούς και τα μέσα της περιφερειακής πολιτικής*, Αθήνα 1989.

10. Βλ. *Εφημ. Ελευθεροτυπία*, 20.8.1997, Γ. Δημούλιατης, «Μια ιδέα, για να έχουν νόημα οι συνενώσεις των δήμων».

11. Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας - Τομεακή Μελέτη Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 1-8, 50-86.

12. Βλ. σχ. Εγκύκλιο Υπουργείου Πολιτισμού, 1.3.1994 με θέμα: «Εθνικό πολιτιστικό δίκτυο πόλεων» (Ε.Π.Δ.Π.).

13. Βλ. σχ. «Ορεινός Τουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη», Σεμινάριο στα πλαίσια του προγράμματος Leader I, 9-13 Σεπτ. 1992, Έδεσσα, (υπεύθ. Γ. Μίντης).

E. P. Dimitriadis – P. Stathakopoulos – P. Asimos

Edessa, the surrounding area, and the Cultural Network of the Cities

Since early 1994 the Ministry of Culture has been putting together a project of national significance concerning the cultural geography of Greece, the National Cultural Network of the Cities (EPDP). The network will connect a large number of cities that geographically and historically cover all of Greece with a web of cultural relations with a view to regional development.

This paper aims to define the cultural geographical characteristics of Edessa and the surrounding area and link these with economic, social, environmental, functional, and other characteristics in order to put together a picture of its potential within a developing wider cultural region. The result may offer an incentive for a cultural planning programme which the Edessa municipal authorities could organise and supervise.

Γεώργιος Κ. Σταλίδης

Ο ιερός ναός των Αγίων Αναργύρων στην Έδεσσα¹

Ο ναός των Αγίων Αναργύρων², όπως και οι περισσότερες παλιές εκκλησίες της Έδεσσας, βρισκόταν στην περιοχή «Βαρόσι», η οποία εκτείνεται στο ανατολικό τμήμα της πόλης και αναπτύσσεται κατά μήκος του «φρυδιού» του βράχου. Αυτή ήταν, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, μία από τις τρεις χριστιανικές συνοικίες της Έδεσσας³, ενώ, κατά τα αρχαία και βυζαντινά χρόνια, εκεί βρισκόταν η ακρόπολη⁴.

Ο ναός σήμερα δεν σώζεται, λόγω του ότι μεγάλο τμήμα του Βαροσίου είχε παραδοθεί στις φλόγες, κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής (12.09.1944). Τότε χάθηκαν και πολλοί άλλοι ναοί που βρίσκονταν στην περιοχή αυτή, ενώ, αργότερα, η νέα ρυμοτόμηση εξάρφάνισε κάθε ίχνος αυτών.

Συγκεκριμένα, οι Άγιοι Ανάργυροι τοποθετούνται, περίπου, στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα ο μητροπολιτικός ναός της πόλης, αφιερωμένος στην Αγία Σκέπη, στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου που περικλείεται από τις οδούς Μακεδονομάχων δυτικά και βόρεια, Αρχιερέως Μελετίου ανατολικά και Αρχιερέως Παντελεήμονος νότια. Ένα μεγάλο μέρος του ήταν στο σημείο όπου σήμερα περνά η οδός Αρχιερέως Παντελεήμονος, ενώ η ανατολική του πλευρά βρισκόταν εκεί όπου σήμερα διέρχεται η οδός Αρχιερέως Μελετίου (σχέδιο 1).

Η παλαιότερη σωζόμενη αναφορά για τον ναό βρίσκεται σε κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Βοδενών, που αναφέρεται στα περιουσιακά στοιχεία του ελληνικού σχολείου, με χρονολόγηση που μπορεί να αναχθεί ανάμεσα στα έτη 1800 - 1806⁵.

Ο ναός, κτίσμα πιθανότατα του 18ου αιώνα, ήταν τρίκλιτη βασιλική με ενιαία δίριχτη στέγη (σχέδιο 2, 3), τύπος που χρησιμοποιήθηκε πολύ κατά την περίοδο αυτή. Οι διαστάσεις του, κατ' εκτίμηση μήκος 22 μ., πλάτος 13 μ., ύψος 8-9 μ., φανερώνουν ότι επρόκειτο για

σχετικά μεγάλο ναό, τουλάχιστον σε σχέση με τους άλλους ναούς του Βαροσίου. Στη δυτική πλευρά υπήρχαν δύο σειρές παραθύρων, με δύο παράθυρα επάνω και δύο κάτω, ενώ ψηλά, στο αέτωμα, υπήρχε στρογγυλός φεγγίτης με διακόσμηση σταυρού. Στην ίδια πλευρά, στο κορύφωμα της στέγης, υπήρχε κωδωνοστάσιο. Τα παράθυρα των μακρών πλευρών ήταν αρκετά μεγάλα, ώστε ο φυσικός φωτισμός να είναι άπλετος. Η κεντρική είσοδος βρισκόταν στη δυτική πλευρά όπου υπήρχε και ξύλινη κατασκευή-στέγαστρο με πολύχρωμα τζαμιλίκια, που ήταν μεταγενέστερη προσθήκη, ενώ στα βόρεια υπήρχαν δύο μικρά προσκτίσματα, νεότερα και αυτά. Η τοιχοδομία, επιχρισμένη εξωτερικά κατά τα νεότερα χρόνια, θα πρέπει να απετελείτο από πωρόλιθους, οι οποίοι συναντώνται σε αφθονία στην γύρω περιοχή και χρησιμοποιούνταν και στους άλλους ναούς, τα κτίσματα και τα σπίτια της περιοχής⁶. Αυτοί ήταν μεσαίου μεγέθους, λαξευμένοι και τετραγωνισμένοι, περισσότερο ή λιγότερο, και διέφεραν ελαφρώς ως προς τις διαστάσεις. Για τη λάξευση υπήρχαν εξειδικευμένοι τεχνίτες, οι λεγόμενοι πετράδες⁷. Τοποθετούνταν σε επάλληλους δόμους, σε κανονική ως επί το πλείστον διάταξη, με την παρεμβολή ξυλοδεσιών, ενώ ενδιάμεσα στους αρμούς υπήρχε συνδετικό υλικό.

Στο εσωτερικό (σχέδιο 2), στο βόρειο τμήμα, υπήρχε η ξύλινη σκάλα που οδηγούσε στον γυναικωνίτη, ο οποίος εκτεινόταν και σε τμήμα της βόρειας και νότιας πλευράς και διέθετε ξύλινο συμπαγές προστατευτικό κιγκλίδωμα. Επίσης, μαρτυρείται άμβωνας με δύο εξώστες⁸. Το τέμπλο είχε ύψος 4 μ. περίπου και ήταν ξυλόγλυπτο, «λαϊκής τεχνοτροπίας»⁹. Από τα μέχρι τώρα στοιχεία ιστόρηση στον ναό δεν μαρτυρείται¹⁰. Πληροφορίες από τη δεκαετία 1935-1944 αναφέρουν ότι οι τοίχοι εσωτερικά ήταν επιχρισμένοι. Το δάπεδο του ναού βρισκόταν σε χαμηλότερο επίπεδο